

11 KIRKON VARHAISKASVATUS JA KOTIEN USKONTOKASVATUS

Kanerva Lattu, Aino-Elina Kilpeläinen & Tapani Innanen

11.1 Johdanto

Lasten uskonnollinen kasvatus on Suomessa 2000-luvulla monin tavoin uudella tilanteella. Vuosisatojen ajan useimmat suomalaiset lapset liitettiin kasteeseen luterilaisen kirkon jäseneksi ja sitä myötä rekisteröitiin muodollisesti yhteiskunnan jäseniksi, mikä usein merkitsi myös monella muulla tapaa luterilaisuuden vahvaa läsnäoloa heidän elämänvaiheissaan. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäseneksi kastettujen lasten osuus oli vuonna 2000 noin 89 prosenttia syntyneistä, mutta vuonna 2019 se oli laskenut noin 62 prosenttiin.¹ Helsingissä vastaava osuus on 2010-luvulla pudonnut selvästi alle puoleen: vuonna 2018 syntyneistä lapsista noin 37 prosenttia kastettiin.²

Vastaavalla tavalla myös kirkon lapsille tarjoamien perinteisten toimintamuotojen tavoitavuus on vähentynyt. Pyhäkouluissa kävi vielä 1900-luvun puolivälin jälkeen runsaasti kylien ja kortteleiden lapsia. Luterilaisten seurakuntien päiväkerhot kokosivat erityisesti 1980-luvulla huomattavan osuuden alle 4–6-vuotiaista lapsista, kunnes kunnallisen päivähoiton määrittäminen lapsen subjektiiviseksi oikeudeksi 1990-luvulla vähensi olennaisesti päiväkerhojen roolia. Sen jälkeen alle kouluikäisille lapsille tarkoitettu kirkollinen toiminta on pitkälti tukeutunut seurakuntien perhetoimintaan ja toteutunut esimerkiksi perhekerhoina tai muskareina.³

Alle kouluikäisten lasten saaman uskontokasvatuksen rooli on ollut myös yhteydessä Suomen yhteiskunnallisen päivähoiton kehitykseen. Laki kunnallisesta päivähoitosta tuli voimaan vuonna 1973. Päivähoiton tavoitteita määritettiin tarkemmin vuonna 1980, jolloin uskonnollinen kasvatus tuli yhdeksi seitsemästä kasvatustavoitteiden osa-alueesta.⁴ 2010-luvun uudistuksissa päivähoito muuttui varhaiskasvatukseksi, millä käsitteellisestikin haluttiin korostaa lasten

1 Hytönen 2016, 113–115 ([ks. kirkon nelivuotiskertomus 2012–2015](#)).

2 Hytönen 2016, 115; Juusela 2019 ([ks. artikkeli sivustolla kirkkojakaupunki.fi](#)). – Tämän lisäksi noin seitsemän prosenttiyksikön verran vuonna 2018 syntyneistä kastettiin lapsina sen jälkeen, kun heidät oli ensin ilmoitettu väestörekisteriin kastamattomina. He rekisteröityvät tilastoihin aikuisina kastetuiksi. Ks. Juusela 2019.

3 Kansanaho 1988, 10–20, 262–272; Valtonen & Sutinen 2016, 15 ([ks. julkaisun pdf](#)); Latvala 2017 ([ks. opinnäytetyön pdf](#)); Kilpeläinen 2019 ([ks. artikkeli sivustolla journal.fi](#)).

4 Niikko 2001, 61–62.

järjestettyyn hoivaan liittyviä pedagogisia merkityksiä. Vuonna 2016 hyväksytyn *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden* (Vasu 2016) mukaan uskonnollista kasvatusta ei enää käsitteenä mainita, vaan sen sijaan ”katsomuskasvatuksessa yhteisen tutustumisen kohteena ovat lapsiryhmässä läsnä olevat uskonnot ja muut katsomukset”.⁵

Yhteiskunnalliset muutokset ovat vaikuttaneet siihen, että kodilla on entistä keskeisempi rooli ja suurempi vastuu lapsen uskonnollisen kasvatuksen antamisessa. Näyttää kuitenkin siltä, että kotien uskontokasvatus on vähentynyt selvästi.⁶ Vuoden 2015 *Gallup Ecclesiastical* mukaan suomalaisista 25–34-vuotiaista 27 prosenttia sai uskonnollisen kotikasvatuksen. Sen sijaan 65-vuotiaista uskonnollisen kasvatuksen kertoi saaneensa joka toinen (52 %).⁷

Urbaanien nuorten aikuisten uskonnollisuutta kartoittaneessa *Case Kallio*-tutkimuksessa todettiin, että kristillistä kasvatusta pidetään tärkeänä, mutta vastuu kasvatuksesta sälytettäisiin mielellään kirkon ja koulun vastuulle. Uskontoon liittyvien kysymysten käsittelyä arastellaan kotona ja usko mielletään yksityiseksi asiaksi.⁸ Vuonna 2019 julkaistun kastekyselyn raportin mukaan tärkein perustelu oman lapsen kastamatta jättämiselle oli perheen ajatus, että lapsi saa päättää kasteesta itse. Kastamatta jättäminen on yhä yleisempää myös niissä perheissä, joissa vanhemmat ovat kirkon jäseniä.⁹

Uskonottomuuden kasvua selitetään kodin uskontokasvatuksen vähentymisellä. Ei-uskonnollisten vanhempien lapsi on lähes varmasti myös vartuttuaan ei-uskonnollinen. Uskonnollisten vanhempien lapsista joka toinen on aikuisena ei-uskonnollinen.¹⁰ Kotien elämäntapa, mukaan lukien uskonnollinen aktiivisuus tai sen puuttuminen, sosiaalista lapsia arvostuksissaan, uskomuksissaan ja käyttäytymisessään joka tapauksessa ilman vanhempien aktiivista kasvatussyrkimystäkin. Oppiminen tapahtuu kaikkialla – kodissa ja muissa oppimisympäristöissä.¹¹

Alle kouluikäisten lasten uskontokasvatusta on viime aikoina tutkittu verraten vähän. Aiheesta on tehty lähinnä yksittäisiä opinnäytteitä¹². Perhepiirissä tapahtuvan uskontokasvatuksen tutkiminen on menetelmällisesti erityisen haastavaa, koska kasvatus tapahtuu kodin seinien suojassa. Helsingin seurakuntayhtymä pyrkii tavoittamaan suuren joukon helsinkiläisiä lapsiperheitä, joissa on alle kouluikäinen kirkon jäseneksi kastettu lapsi. Yhtymä on lähettänyt näille lapsille muutaman

5 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 43–44 ([ks. julkaisun pdf](#)).

6 Tervo-Niemelä 2018 ([ks. julkaisun pdf](#)).

7 Hytönen 2016, 120.

8 Niemelä & Koivula 2006.

9 Perinteet ja kummien saaminen tärkeimpiä syitä kastaa lapsi 2019 ([ks. raportin pdf](#)).

10 Ks. esim. Tervo-Niemelä 2018.

11 Kumpulainen et al. 2010 ([ks. oppikirjan pdf](#)); Kuusisto 2011.

12 Esimerkiksi Aija Aurén ja Tarja Takala-Luostarinen ovat tutkielmissaan tarkastelleet kotien aikuisilta saamiensa haastattelujen tai kirjoitelmien avulla lasten uskontokasvatusta kodeissa. Ks. Aurén 2010; Takala-Luostarinen 2012.

vuoden välein lahjoja, Pienelle parasta -materiaaleja, joiden tarkoitus on tukea perheiden kristillistä kasvatusta. Materiaalien käyttötutkimuksen¹³ yhteydessä syntyi ainutlaatuinen aineisto helsinkiläisten lapsiperheiden uskontokasvatuksesta. Sitä tarkastellaan tässä artikkelissa.

11.2 Lapsuus, varhaiskasvatus ja uskonto

Kasvatus on tavoitteellista ja arvosidonnaista toimintaa, jossa kasvattajalla on enemmän valtaa kuin kasvatettavalla.¹⁴ Kasvatuksen ”tarkoituksena on edellytysten luominen ihmisen monipuoliselle kehitykselle”.¹⁵ Uskontokasvatus tarkoittaa suppeassa merkityksessä ”uskontoon liittyvän kulttuurin välittämistä sukupolvelta toiselle”¹⁶ tai laajemmassa mielessä ”ihmisen kasvattamista uskonnon avulla”¹⁷. Kuten brittiläiset Grimmit ja Hull ovat eritelleet, uskontokasvatuksella voi olla kolmenlaisia tavoitteita: 1) oppia uskontoa eli oppia ymmärtämään uskontoa ilmiönä, 2) oppia uskonnosta eli saada elämäänsä joitakin uskontoon liittyviä aineksia tai 3) oppia uskonto eli omaksua jokin uskonnollinen perinne omaksi katsomukseksi.¹⁸ Uskontokasvatusta, jonka lähtökohdat ovat tietyssä uskonnollisessa perinteessä, voidaan kutsua myös uskonnolliseksi kasvatukseksi. Kristillinen kasvatus on uskonnollista kasvatusta, jossa kasvatuksen orientaatio nousee kristinuskosta ja kasvattajan arvot ja käsitykset ovat kristinuskon mukaisia.¹⁹

Uskonnollisessa kasvatuksessa on erityisesti äideillä tärkeä rooli, mutta myös muut perheenjäsenet voivat vaikuttaa lapsen uskonnolliseen kehitykseen.²⁰ Uskonnollisen perinteen välittämisessä kasvattajan asenne välittyy helposti lapselle, ja kasvatustilanteen ilmapiiri vaikuttaa muistijälkeen. Teorian mukaan tradition välittäjät voidaan jakaa kolmeen ryhmään: varmat, liian varmat ja epävarmat. Varmat välittävät traditiota kokonaisvaltaisesti, kun taas epävarmat välittävät yksittäisiä sirpaleita ja suhtautuvat traditioon usein negatiivisesti. Kokonaisvaltainen tradition välittäminen ei ole vain verbaalista vaan sisältää myös esimerkiksi osallistumista uskonnollisiin aktiviteetteihin, jolloin lapselle syntyy oma suhde toimintaan. Liian varmat tradition välittäjät pakottavat lapsen ajattelemaan samalla tavalla

13 Lattu 2019 ([ks. julkaisun pdf](#)).

14 Ks. esim. Siljander 2014.

15 Hirsjärvi 1990.

16 Tamminen et al. 1987, 10.

17 Tamminen et al. 1987, 11.

18 Grimmit 1981; Hull 2001 ([ks. kirjoitus englanninkielisellä sivustolla iarf.net](#)).

19 Muhonen & Tirri 2008.

20 Ks. esim. Boyatzis & Dollahite & Marks 2006.

kuin he itse, jolloin lapsille voi muodostua negatiivisia tunnesiteitä uskonnollisiin asioihin.²¹

Aiemmin kodin uskontokasvatusta on tarkasteltu pääosin siitä näkökulmasta, miten vanhempi välittää lapsilleen uskonnollista traditiota. Viime aikoina tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että lapset voivat olla hyvin aktiivisia aloitteentekijöitä keskusteluille hengellisistä asioista. Keskustelut uskonnollisista kysymyksistä voivat olla vastavuoroisia ja kehittää sekä aikuisen että lapsen ajattelua. Perheissä on eroja sen suhteen, kuinka paljon lapsen ajatuksia arvostetaan.²²

Kokonaisvaltaisuus on ollut keskeinen näkökulma uskontokasvatuksen tarkastelussa 2000-luvulla.²³ Tällöin uskontokasvatuksen tehtäväksi on nähty ennen kaikkea lapsen spiritualiteetin ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tukeminen.²⁴ Spiritualiteetilla tarkoitetaan lapsen luontaista hengellisyyttä: kokemuksellista valmiutta esimerkiksi olla läsnä, ihmetellä ja pohtia elämän suuria kysymyksiä.²⁵ Lapsi voi oppia ilmaisemaan spiritualiteettiaan uskonnon kielellä, jos hänellä on mahdollisuus tutustua uskonnon kertomuksiin, musiikkiin ja rituaaleihin.²⁶

Hengellisen kehityksen turvaaminen mainitaan *Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksessa*, jonka Suomikin on allekirjoittanut.²⁷ Lapsella on sopimuksen 27. artiklan mukaan oikeus ”ruumiillisen, henkisen, hengellisen, moraalisen ja sosiaalisen kehityksensä kannalta riittävään elintasoon”. Sama artikla jatkaa, että vanhemmilla on velvollisuus ”turvata lapsen kehityksen kannalta välttämättömät elinolosuhteet”. Sopimuksen mukaan myös ”lapsen oikeutta ajatuksen-, omantunnon- ja uskonnonvapauteen” tulee kunnioittaa. Huoltajilla on oikeus ja velvollisuus antaa lapselle ohjausta lapsen kehitystason mukaisesti (14 artikla). Sagberg tulkitsee, että lasten oikeuksien sopimuksen nojalla lapsia tulee kunnioittaa uskonnollisina ja hengellisinä subjekteina, joilla on oikeus tulla kuulluiksi. Aikuisten tulee tarjota välineitä lasten syvien kysymysten pohtimiseen: esimerkiksi kirjoja, kertomuksia, pelejä, musiikkia, vierailuja, hiljaisuutta ja keskustelua. Muuten lapsi voi lakata kysymästä.²⁸

21 Holm 2005.

22 Boyatzis & Dollahite & Marks 2006.

23 Ubani 2010.

24 Halme 2010.

25 Hay & Nye 2006.

26 Yust 2003.

27 YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus 1989 (ks. sopimus kokonaisuudessaan esim. sivustolla lapsenoikeudet.fi).

28 Sagberg 2017.

11.3 Helsinkiläisten kotien uskontokasvatuksen tutkimus

Tutkimuskysymys ja tutkimuksen konteksti

Tässä artikkelissa selvitämme, millaisia piirteitä liittyy varhaiseen uskontokasvatukseen helsinkiläisissä kodeissa 2010-luvun lopulla. Tutkimusaineisto on saatu Helsingissä käytetyn Pienelle parasta -materiaalin käyttökartoituksesta, mutta artikkelin näkökulma avautuu laajemmin urbaanin alueen kotien uskontokasvatukseen.

Helsingin seurakuntayhtymä on 2010-luvulla tukenut kotien kasvatusta lähettämällä kirkkoon kuuluville lapsiperheille vuosien varrella Pienelle parasta -materiaalia. Ensimmäinen Pienelle parasta materiaali lähetetään kasteen järjestelyjä käsittelevän postin yhteydessä ja viimeinen kuusivuotiaiden lasten koteihin.²⁹

Vuonna 2018 Helsingin evankelisuterilaiset seurakunnat toteuttivat yhteistyössä Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kanssa tutkimusperustaisen kartoituksen, jossa selvitettiin, millaisia muistoja, kokemuksia ja mielipiteitä helsinkiläisillä lapsiperheillä on Pienelle parasta -materiaaleista. Teologian maisteri Kanerva Lattu toimi kartoitushankkeen tutkijana.³⁰ Hän on myös tehnyt tämän artikkelin aineistoanalyysit.

Tutkimuksen aineisto ja analyysi

Kartoitusta varten lähetettiin lokakuussa 2018 kyselylomake tuhanteen helsinkiläiseen perheeseen, jossa oli kuusivuotias kastettu lapsi. Vastaanottajat valittiin sattumanvaraisesti Helsingin seurakuntien keskusrekisterin kautta kastettujen kuusivuotiaiden lasten huoltajien joukosta. Loppiaiseen 2019 mennessä palautui 153 täytettyä lomaketta, jotka muodostavat tutkimuksen kyselyaineiston. Kyselyn palauttaneiden joukosta kymmenen yhteystietonsa ja kiinnostuksensa ilmaissutta kutsuttiin yksilöhaastatteluun. Haastattelvat valittiin siten, että he edustaisivat sopivassa suhteessa kyselyaineiston tilastollisia piirteitä ja alustavia tutkimustuloksia. Haastattelvien valikoitumista ohjasivat myös vastaukset kyselyn avoimiin kysymyksiin: haastatteluun kutsuttiin vastaajia, joiden vapaasti kirjoitetut tekstit herättivät lisäkysymyksiä. Haastattelut toteutettiin joulukuussa 2018 ja tammikuussa 2019.

Kysely- ja haastatteluaineiston aineiston perusteella syntyi niin sanottu mixed methods -tutkimusmahdollisuus. Tutkija analysoi kyselyn tuottamia suljettuja vastauksia tilastollisilla menetelmillä käyttäen hyväksi SPSS-ohjelmaa. Lomakkeiden

29 Materiaalit ja niihin tukeutuva seurakuntayhtymän yhteydenpito lapsiperheiden koteihin esitellään Kanerva Latun kirjoittamassa loppuraportissa, ks. Lattu 2019 (ks. [julkaisun pdf](#)). Tieteelliseen työskentelyyn perustuva raportti pyrkii tutkimustuloksia popularisoivaan ilmaisuun. Vaikka seurakuntayhtymä rahoitti tutkimuksen tekemistä ja tuki sitä eri tavoin, tutkija toimi yliopiston palkkaamana ja tutkimus toteutettiin tieteellisten periaatteiden mukaisesti.

30 Lattu 2019.

avoimia vastauksia on osittain tarkasteltu tilastollisesti, enimmäkseen kuitenkin käyttäen laadullista sisällönanalyysia, jolla haastatteluaineistot on analysoitu. Tilastollisina tarkasteluina on käytetty jakaumia, tunnuslukuja ja ristiintaulukointia. Kun käytössä ollut aineisto ei täyttänyt tarkkojen tilastollisten erojen testaamisen ehtoja, on ristiintaulukointia hyödynnetty silmämääräisesti tarkasteltuna yleisemmällä tasolla. Tämä artikkeli perustuu tutkijan alkuvuodesta 2019 ja kesällä 2020 tekemiin analyysiin.

Tutkimuksen vastaajat

Kyselyyn vastanneet oli iältään 35–45-vuotiaita, pääasiassa yksi- tai kaksilapsisessa ydinperheessä eläviä naisia. Tämä vastaajajoukko ei ole yllättävä. Ensisynnyttäjien keski-ikä on ollut Suomessa 30 vuoden tienoilla. Vuonna 2010 kokonaishedelmällisyysluku oli 1,87 ja vuonna 2017 vielä alhaisempi 1,47, ja Helsingissä se oli 1,27.³¹ Naiset ja korkeasti koulutetut myös vastaavat yleensä postikyselyihin muita herkemmin. Naisten suurta osuutta vastaajajoukossa voinee selittää myös se jo edellä todettu seikka, että äideillä on usein keskeinen rooli uskontokasvatuksessa.

Vastaajia oli mahdollista jakaa erilaisiin ryhmiin tilastollisen tarkastelun avulla luotettavasti. Tällä tavoin muodostuivat seuraavat kolme jakoa: 1) kristillistä Jumala-uskoa koskevan väittämän perusteella jako ryhmiin ”uskovat” ja ”epävarmat, epäilijät ja ei-uskovat”; 2) seurakunnan tapahtumiin osallistumisen mukaan jako ryhmiin ”osallistuvat” ja ”eivät osallistu” sekä 3) jako ryhmiin ”suurkaupunkialueella yli kymmenen vuotta asuneet” (N=120) ja ”suurkaupunkialueella alle kymmenen vuotta asuneet” (N=32). Toisin sanoen huomattavan suuri osa, noin kahdeksan kymmenestä (78 %), oli asunut Helsingissä yli vuosikymmenen. Seuraavassa tarkastellaan yksityiskohtaisemmin kahta näistä ryhmittelyistä.

Vastaajien ilmaisema kanta kristilliseen Jumala-uskoon

Kyselylomakkeen yhdessä kohdassa pyydettiin vastaajia kertomaan henkilökohdaisesta suhteestaan kristilliseen Jumala-uskoon. Vastaukset näkyvät seuraavassa taulukossa 1.11.

31 Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet 2017 ([ks. tilasto sivustolla stat.fi](https://www.stat.fi)).

Taulukko 11.1 Vastaajien ilmaisema kristillisen Jumala-uskon rooli elämässään. N=144.

Mikä seuraavista kuvaa parhaiten suhdettasi kristinuskoon?	%	N
Usko Jumalaan on elämäni perusta.	41	63
Uskon, että Jumala on olemassa.	29	44
En tiedä, uskonko Jumalaan.	12	18
Epäilen Jumalan olemassaoloa.	11	16
En usko Jumalaan.	2	3

Ryhmään ”uskovat” (N=107) kuuluviksi laskettiin ne, jotka ilmoittivat uskon Jumalaan olevan koko elämän perusta, sekä vastaajat, jotka kertoivat uskovansa Jumalaan.³² Vastaavasti kolmeen muuhun vaihtoehtoon rastinsa laittaneet muodostavat ryhmän ”epävarmat, epäilijät ja ei-uskovat” (N=37).

Jumala-uskon suhteen vastaajien joukko painottuu ”uskovien” suuntaan: seitsemän kymmenestä kantansa ilmaisseista kuului heihin. Vuonna 2015 tehdyn *Gallup Ecclesiastica* -kyselyn mukaan alle puolet samanikäisistä suomalaisista kuului Jumalaan uskovien ryhmään. Samalla voi todeta sen kiinnostavan seikan, että vuoden 2015 kyselyn mukaan sen enempää asuinseutu kuin sukupuolikaan eivät vaikuttaneet suomalaisten kristillisen Jumala-uskon yleisyyteen.³³

Vastaajien kuuluminen kirkkoon ja heidän seurakunnallinen aktiivisuutensa

Kyselyn kaksi muuttujaa antavat kuvan vastaajien yleisestä kirkollisesta aktiivisuudesta. Taulukko 11.2 erittelee kirkkoon kuuluvien määrää ja osuutta.

Taulukko 11.2 Vastaajien kuuluminen Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon. N=151.

Mikä seuraavista vaihtoehtoista kuvaa kirkon jäsenyyttäsi?	%	N
Olen ollut kirkon jäsen pian syntymäni jälkeen annetusta kasteesta asti.	82	125
Olen nykyään kirkon jäsen, mutta ennen en ollut.	3	4
En ole koskaan ollut kirkon jäsen.	3	4
Olin ennen kirkon jäsen, mutta nykyään en ole.	12	18

32 Tutkimuksessa ei tarkemmin selvitetty, millaiseen Jumalaan vastaajat ilmoittivat uskovansa.

33 Ketola 2016 (ks. [kirkon nelivuotiskertomus 2012–2015](#)).

Kysely lähetettiin perheille, joiden lapsi oli noin kuusi vuotta aikaisemmin kastettu kirkon jäseneksi. Niinpä lähtökohtaisesti ainakin jompikumpi lapsen vanhemmista oli kasteen aikoihin kuulunut kirkkoon. Suuri enemmistö vastaajista kuului kirkkoon³⁴, mutta kirkkoon kuulumattomista (15 %) suurin osa oli eronnut aikuisena kirkon jäsenyydestä.

Vastaajien suhde kirkkoon tarkentuu seuraavan taulukon 11.3 antamilla tiedoilla seurakunnan roolista elämänpiirissä. Kirkon kuulumattomat eivät todennäköisesti tähän kysymykseen vastanneet.

Taulukko 11.3 Vastaajien seurakunnallinen aktiivisuus ja kirkon jäsenyys. N=125.

Miten kuvailisit itseäsi seurakunnan jäsenenä nykyisessä elämäntilanteessasi?	%	N
Osallistun aktiivisesti seurakunnan toimintaan.	1	2
Osallistun silloin tällöin seurakunnan toimintaan.	32	49
Jäsenyys on minulle tärkeää, vaikka en osallistu toimintaan.	26	39
Seurakunnan jäsenyys ei ole minulle tärkeää, mutta en ole eroamassa kirkosta.	18	28
Olen harkinnut kirkosta eroamista.	5	7

Aktiivisesti seurakuntansa toimintaan osallistuneita³⁵ oli vastaajissa perin vähän, sen sijaan noin kolmannes heistä osallistui silloin tällöin. He muodostivat ryhmän ”osallistuvat” (N=51) ja vastaavasti muut kolme vaihtoehtoa valinneet ryhmän ”eivät osallistu” (N=74). Jälkimmäisestäkin ryhmästä yli puolelle kirkon jäsenyys oli tärkeää.

Muiden muuttujien perusteella käy ilmi, että noin kaksi viidestä (42 %) oli sitä mieltä, että kirkkoa on helppo arvostaa instituutiona. Jopa neljä viidestä (81 %) ajatteli, että kirkon toiminta on arvokasta.

Kyselyyn vastanneiden joukko näyttää muodostavan myös uskonnollisuudeltaan – sekä Jumala-uskoa että kirkollista aktiivisuutta kuvaavien muuttujien perusteella – kohtuullisen yhtenäisen joukon. Kristillisellä Jumala-uskolla on heille merkitystä, huomattavan monet heistä kuuluvat kirkkoon ja seurakunnan

34 Vastanneista 17 % ei ilmoittanut seurakuntaa, johon kuuluu. Seurakuntansa kertoneet kuuluivat Helsingin evankelis-luterilaisiin seurakuntiin.

35 Kyselylomakkeessa suljettujen kysymysten kohdalla käytettiin pääasiassa viisiportaista Likert-asteikkoa. Pyydettyä esimerkiksi arvioimaan jonkun toiminnan frekvenssiä asteikolla ”hyvin harvoin” – ”säännöllisesti” on pidettävä mielessä, että jollekin vastaajista ”hyvin harvoin” voi tarkoittaa kerran kolmessa vuodessa, kun taas toiselle vastaajalle ”hyvin harvoin” merkitsee kerran puolessa vuodessa. Vaikka tilastollinen analyysi siis antaa tarkkoja numeroita, on yleisestikin syytä muistaa, että se kertoo enemmänkin vastaajien tulkinnoista kuin antaa yksiselitteistä tietoa vaikkapa ihmisten toiminnasta.

toimintaan he eivät juuri osallistu mutta silti arvostavat jäsenyyttään kirkossa. Tältä pohjalta voi varovaisesti tehdä myös katoanalyysia: kyselyyn jättivät vastaamatta luultavasti erityisesti ne, joiden uskonnollisuus oli vähäisempää kuin niillä, jotka kyselyyn vastasivat.

Haastateltavat pyrittiin valitsemaan niin, että he mahdollisuuksien mukaan edustaisivat kyselyyn vastanneiden joukkoa. Niinpä haastatelluista suurin osa on iältään 36–45-vuotiaita. Suurin osa heistä, kuten kyselytutkimukseenkin vastanneista, on naisia. Vain muutama haastatelluista ei tiennyt, uskooko Jumalaan vai ei. Muutamalle heistä seurakunnan jäsenyys ei ollut tärkeää, mutta loput haastatelluista osallistuivat silloin tällöin seurakunnan toimintaan tai pitivät jäsenyyttä tärkeänä, vaikka eivät osallistuneet toimintaan.

11.4 Varhainen uskontokasvatus urbaanialueen kodeissa

Uskonnonharjoitus ja uskontoon liittyvät käytänteet kyselyyn vastanneiden kodeissa

Kyselyssä pyydettiin erittelemään uskontoon liittyvien käytänteiden määrää omassa perheessä. Seuraava taulukko 11.4 tarjoaa tästä monipuolista tietoa.

Juhlapyhät näyttävät saavan kodeissa kristillisiä sisältöjä. Esimerkiksi Kauneimmat joululaulut -tilaisuuksissa kertoi perheen kanssa käyneensä noin seitsemän vastaajaa kymmenestä (N=105), samoin joulukirkossa (N=107).³⁶ Yli puolet vastaajista ilmoitti käyvänsä vähintään silloin tällöin seurakunnan tapahtumissa. Joulukirkon ja joululaulujen jälkeen suosituimpia seurakunnan tapahtumia olivat perhetoiminnan muodot, kuten vauvamusikari (42 %) ja perhekerho (46 %). Sen sijaan yli neljä viidestä (80 %) kertoi, ettei käy koskaan tai käy hyvin harvoin perheensä kanssa jumalanpalveluksessa. Perhejumalanpalveluksessa oli käynyt noin kolmannes (35 %) perheistä.

Toisin sanoen tutkimusten mukaan muutenkin lapsiperheitä tavoittavat seurakunnan toimintamuodot ovat saaneet tämänkin tutkimuksen aineiston mukaan urbaanin kontekstin lapsiperheitä kohtuullisesti liikkeelle, vaikka yleisenä suhtautumisenaan vastaajat ilmaisivat osallistuvansa seurakunnan toimintaan vain silloin tällöin tai jättävänsä tyystin osallistumatta. Ehkä osa vastaajista ei tullut mieltäneeksi joulukirkkoa tai Kauneimmat joululaulut -tilaisuutta³⁷ seurakunnan toimintana – niissä kun näyttää käyvän sellaisiakin, jotka toisaalla sanovat, etteivät lainkaan osallistu seurakunnan toimintaan.

36 Vastaajia pyydettiin merkitsemään lomakkeeseen seurakunnan järjestämistä tilaisuuksista tai tapahtumista ne, joihin he ovat mahdollisesti osallistuneet vähintään kerran.

37 Kauneimmat joululaulut -tilaisuudesta, ks. esim. Innanen 2014; Laine 2014.

Taulukko 11.4 Vastaajien arviot uskoon liittyvistä käytänteistä kodeissaan; frekvenssien prosenttiosuudet, keskiarvot ja keskihajonnat. N=150–153.

	ei kos- kaan	hyvin har- voin	silloin tällöin	melko usein	sään- nöllis- esti	ka	kh	N
Keskustellaan henkilökohtai- sista suhteesta Jumalaan.	22	44	28	5	1	2,2	0,9	153
Luetaan Raamattua.	60	28	9	2	1	1,6	0,8	151
Keskustellaan siitä, mitä tapahtuu kuoleman jälkeen.	3	28	50	16	3	2,9	0,8	153
Keskustellaan Jeesuksesta.	22	36	31	9	1	2,3	1,0	153
Kuunnellaan tai lauletaan virsiiä tai hengellisiä lauluja.	34	31	20	10	5	2,2	1,1	153
Annetaan joululahjoja jouluisin.	1	1	0	3	95	4,9	0,5	153
Rukoillaan.	33	20	21	8	18	2,6	1,4	153
Laitetaan jouluseimi esille jouluisin.	63	12	8	6	11	1,9	1,3	151
Käydään seurakunnan tapahtumissa.	3	42	44	7	5	2,7	0,6	152
Osallistutaan kirkollisiin toimituksiin (kaste, häät, hautajaiset).	6	37	25	31	1	3,8	1,0	152
Laitetaan pääsiäisenä esille pääsiäiseen liittyviä esineitä, kuten rairuohoa ja/tai pääsiäismunia.	1	1	3	14	80	4,7	0,6	152
Käydään jouluisin kirkossa.	7	22	24	16	31	3,4	1,4	153
Keskustellaan Jumalasta.	13	35	35	14	4	2,6	1,0	153
Käydään jumalan- palveluksessa.	40	41	14	2	1	1,8	0,8	150

Kyselyn kattaneista kodeista yli puolet oli sellaisia, joissa ei rukoilla koskaan tai rukoillaan hyvin harvoin. Jumalasta tai Jeesuksesta keskustellaan vielä harvemmin. Niistäkin vanhemmista, jotka ilmoittivat uskon Jumalaan olevan koko elämän perusta, runsas neljännes (27 %) ilmaisi, että kotona ei rukoilla koskaan tai rukoil-
laan hyvin harvoin. Samasta vastaajien joukosta puolestaan kolmannes (32 %) kertoi kotona rukoil-tavan usein tai säännöllisesti. Kaikista Jumalaan uskovista

vanhemmista vastaavat osuudet olivat 41 prosenttia (ei rukoile koskaan tai hyvin harvoin) ja 33 prosenttia (rukoilee usein tai säännöllisesti). Kuten odotettua, keskiarvo (asteikolla 1–5) on korkeampi Jumalaan uskovien ryhmässä (ka=2,9) kuin verrokkiryhmässä (epäilijät, ei-uskovat ja epävarmat, ka=1,4). Sen sijaan ”uskovien” ryhmän vastauksissa on varsin suuri hajonta³⁸ (kh=1,5); tämä on huomioitava seikka näin pienessä joukossa ja kertoo siitä, että monissa näistä kodeista rukoillaan hyvin säännöllisesti ja monissa taas hyvin harvoin. Verrokkiryhmässä keskihajonta on pieni (kh=0,7), eli keskiarvo kuvaa melko hyvin yksilöidenkin arviota. Ei ole yllättävää, että epäilijöiden, epävarmojen tai ei-uskovien kodeissa ei rukoilla usein. Kiinnostavaa kuitenkin on, että myös tässä joukossa 32 prosentin kotona rukoillaan, vaikkakin vain harvakseltaan.

Myös seurakunnan toimintaan usein tai silloin tällöin osallistuvien keskiarvo väittämässä ”rukoillaan” (ka=3,5) on korkeampi kuin ei-osallistuvien (ka=2,2). Vastauksissa on jonkin verran hajontaa (kh=1,4 ja kh=1,3). Tämä on kiinnostava ero, sillä hienosyisempi tarkastelu ristiintaulukoinnin avulla osoittaa, että seurakunnan toimintaan osallistuminen, vaikkakin vain silloin tällöin, merkitsee, että kodeissa rukoillaan useammin. Jumalaan uskovien kodeista kolmanneksessa (33 %) rukoillaan usein tai säännöllisesti, kun vastaava osuus hieman aktiivisemmin seurakunnan toimintaan osallistuvista verrattuna niihin, jotka eivät juurikaan osallistu seurakunnan toimintaan, on yli puolet (54 %)! Näyttäisi siis siltä, että seurakunnan toimintaan osallistuminen olisi yhteydessä rukoiluaktiivisuuteen.³⁹ Varovaisesti voisi päätellä, että mikä tahansa seurakunnallinen aktiivisuus liittyy rukoilemiseen enemmän kuin myönteinen henkilökohtainen kanta kristilliseen Jumala-uskoon.

Kaikista Jumalaan uskovista vastaajista yli 40 prosenttia on sellaisia, joiden kotona Jumalasta ei keskustella koskaan tai keskustellaan hyvin harvoin, 22 prosentin kotona puolestaan keskustellaan usein. Jumalaan uskovien kodeissa Jumalasta keskustellaan kuitenkin sattumaa suuremmalla todennäköisyydellä useammin (ka=2,8, kh=1,0) kuin epävarmojen, epäilijöiden ja ei-uskovien kodeissa (ka=2,1, kh=0,8).

Gallup Ecclesiastica 2015 -kyselyn mukaan 25–34-vuotiaista runsas neljännes (27 %) oli itse saanut uskonnollisen kotikasvatuksen. Ikänsä puolesta kyselyyn vastanneet vanhemmat sopivat tähän ryhmään. On mahdollista, että kokemus uskontokasvatuksen puutteesta heijastuu omaan rooliin kasvattajana uskontoon liittyvissä asioissa. Toisaalta todettiin myös, että puuttuva uskonnollinen kotikasvatus selittää aikuisiän uskonnottomuutta. Tähän tutkimukseen osallistuneista vanhemmista suurin osa kertoi uskovansa Jumalaan, joskaan näin vastanneet eivät

38 Keskihajonta ilmaisee, kuinka kaukana keskiarvosta vastaukset keskimäärin ovat. Suuri hajonta merkitsee, että keskiarvo ei kerro kovin hyvin yksilöstä, vaikka tavoittaakin ilmiön.

39 Noin puolet (51 %) vastaajista, joiden elämän perusta on usko Jumalaan, kävi seurakunnan tapahtumissa vähintään silloin tällöin.

täsmäntäneet, millaiseen Jumalaan. Lisäksi kysymyksiä herättää huomio siitä, että epävarmojen ja epäilijöiden joukossa on pieni osa niitä, joiden kotona rukoil- laan, vaikkakin harvoin. Vanhemman ilmaisema henkilökohtainen Jumala-usko ei välttämättä rohkaisekaan uskonnolliseen aktiivisuuteen kodeissa. Toisaalta myös vähemmän uskonnolliset vanhemmat ovat valmiita tarjoamaan uskontokasvatusta. Haastatteluaineisto tarkentaa käsitystä uskontokasvatuksesta helsinkiläiskodeissa.

Kotien varhainen uskontokasvatus ja sen neljä ulottuvuutta kyselyn ja haastattelujen perusteella

Kyselyn avulla on mahdollista hahmottaa tarkemminkin vastaajien tulkintoja per- heidensä lasten uskontokasvatuksesta. Seuraava taulukko 11.5 tarjoaa näitä tietoja.

Taulukko 11.5 Vastaajien arviot uskontokasvatuksen piirteistä kodeissaan; frekvenssien pro- senttiosuudet, keskiarvot ja keskihajonnat. N=152–153.

	täysin eri mieltä	jok- seen- kin eri mieltä	ei samaa, eikä eri mieltä	jok- seenkin samaa mieltä	täysin samaa mieltä	ka	kh	N
Perheeni lapsi/lapset saavat päättää itse, mihin uskovat.	0	6	6	26	61	4,4	0,8	152
Kristillisen uskon välittäminen suku- polvelta toiselle on tärkeää.	4	13	31	30	22	3,5	1,1	153
Perheessäni ei haluta keskustella uskoon liittyvistä asioista.	45	31	15	8	1	1,9	1,0	153
Kristillisten arvojen välittäminen on tär- keä osa kasvatusta.	6	12	20	33	28	3,7	1,2	152
Perheessäni usko ei ole tärkeä asia.	14	12	31	22	11	2,9	1,2	152

Vanhemmat olivat hyvin vahvasti sillä kannalla, että lapsi saa itse päättää, mihin uskoo: lähes yhdeksän kymmenestä (87 %) oli joko täysin tai jokseenkin tätä mieltä, jokseenkin eri mieltä oli vain kuusi prosenttia, eikä kukaan ollut täysin eri mieltä. Tulos ei ole yllättävä: se on linjassa aiemman tutkimuksen kanssa, joka

osoittaa uskonasioita pidettävän henkilökohtaisina ja sen vuoksi omien lasten toivotaan voivan ottaa aikanaan itse kantaa niihin. Sama peruste on esitetty myös sille, ettei lapsia haluta kastaa kirkon jäseniksi. Uskontokasvatukseen liittyvä kanta sopinee hyvin yhteen myös sen kanssa, että yleisemminkin lasten kasvatuksessa on luovuttu vanhempien vahvasta autoritaarisesta kasvatusotteesta.

Vastausten avulla oli mahdollista tutkia, missä määrin uskontokasvatus saa kristillisen opin mukaisia sisältöjä ja toisaalta missä määrin perheissä opetetaan tässä yleisinhimillisiksi kutsuttuja arvoja.⁴⁰ Asteikolla 1–5 (ei lainkaan – erittäin paljon) kristillisen opin mukaisia sisältöjä opetetaan kodeissa keskiarvon mukaan ”jonkin verran” (ka=2,1, kh=0,9) ja yleisinhimillisiä arvoja ”paljon” (ka=4,6, kh=0,5). Näyttää siltä, että yleisinhimillisiä arvoja opetetaan kaikissa perheissä; taustamuuttujina käytettyjen ryhmien välille ei tässä muodostunut eroja. Odotetusti on todennäköisempää, että kristinuskon mukaisia oppeja opetetaan perheessä, jos vanhempi uskoo Jumalaan (”uskovat” ka=2,3 ja muiden 1,7). Kiinnostava havainto on, että alle kymmenen vuotta Helsingissä asuneiden keskiarvo (k=2,5) on verrokkiryhmäänsä (Helsingissä yli kymmenen vuotta asuneet, k=2,0) korkeampi⁴¹.

Yli puolet vastaajista (52 %) oli sitä mieltä, että kristillisen uskon välittäminen sukupolvelta toiselle on tärkeää. ”Uskovien” ryhmään kuuluvista näin ajatteli 60 prosenttia. Reilusti yli puolet vastaajista (61 %) piti kristillisten arvojen välittämistä tärkeänä osana kasvatusta. Näin ajatteli myös useampi kuin kaksi viidestä (43 %) siinä ryhmässä, jossa Jumalan olemassaolosta oltiin epävarmoja, sitä epäiltiin tai olemassaoloon ei uskottu. Vastaava osuus oli ”uskovien” ryhmässä kolme viidestä (61 %). Kiinnostavasti siis myös Jumalaan uskovien joukossa on niitä, jotka eivät ota kantaa tai ovat eri mieltä siitä, pitäisikö kristillisiä arvoja välittää seuraavalle sukupolvelle. Toisaalta osa vastaajista voi tulkita asiaa niinkin, että kristilliset arvot ja yleisinhimilliset arvot ovat osin toisiaan vastaavia, ja siksi ei ole tarpeen erikseen opettaa juuri ”kristillisiä arvoja”.

Tämän tutkimuksen tilastotiedot sopivat yhteen sen aiemmin havaitun ilmiön kanssa, että kotien uskontokasvatus on vähentynyt, ainakin, kun sitä mitataan perinteisillä kristilliseen uskonnonharjoitukseen liittyvillä kysymyksillä. Myös niissä perheissä, joissa vanhemmat uskovat Jumalaan, on suuri joukko vanhempia, joiden kotona ei juurikaan rukoilla ja Jumalasta ei keskustella. Vanhemmat ovat aiemman tutkimuksen perusteella arkoja käsittelemään uskonnollisia kysymyksiä

40 Yleisinhimillisiä arvoja mittaavat väittämät ”Varastaminen on väärin”, ”Vanhempia ihmisiä tulee kunnioittaa”, ”Jokainen ihminen on yhtä arvokas” ja ”Jokainen ihminen pystyy luonnostaan tekemään eron oikean ja väärän välille”. Yleisinhimillisiksi niitä kutsutaan tässä siksi, että suurin osa niistä on ihmisoikeuksien julistuksesta, joka on lähes globaalilla tasolla hyväksytty asiakirja. Kristillistä oppia mittaavat väittämät ”Jumala on olemassa”, ”Jumalaan voi aina turvautua” ja ”Raamatusta löytyy ohjeita ihmisen elämään”. Vastaajia pyydettiin arvioimaan väittämiä asteikolla 1–5: ”ei lainkaan”, ”jonkin verran”, ”ei vähän eikä paljon”, ”paljon”, ”erittäin paljon”.

41 Ero on vain juuri ja juuri sattumaa suurempi: p=.03.

lasten kanssa, minkä vuoksi vastuu uskontokasvatuksesta annetaan mielellään koulun ja kirkon vastuulle.

Toisaalta tämän tutkimuksen kyselyyn vastanneet ovat kuitenkin halukkaita keskustelemaan uskonnosta: kolme neljäsosaa (75 %) heistä oli eri mieltä väitteestä, että uskoon liittyvistä asioista ei haluta keskustella omassa perheessä. Tilastanalyysit osoittavat siis vanhempien ilmaisevan olevansa avoimia uskonnollisten asioiden käsittelylle kodeissaan, vaikka ovatkin varovaisia aktiivisesti tarjoamaan uskonnonharjoitusta ja erityisesti kristillisiä arvoja.

Haastatteluaineiston analyysi tarkentaa hyvin samaa asiaa. Haastattelujen mukaan kodeissa käydään lapsen ja aikuisen välisiä uskontoaiheisia keskusteluja lapsen aloitteesta. Vanhemmat eivät torju keskustelunavauksia, vaan pohtivat kysymyksiä yhdessä lapsen kanssa.

Haastatteluaineiston analyysin avulla varhainen uskontokasvatus helsinkiläiskodeissa näytti jäsentyvän neljän kattavan teeman alueelle. Seuraava taulukko 11.6 tarjoaa kuvaavia haastattelulainauksia kustakin neljästä ryhmästä sekä kullekin ryhmälle annetun ulottuvuusotsikon.

Taulukko 11.6 Haastattelujen sisällönanalyyysiryhmittelyn esimerkkilainaukset ja ryhmille annetut ulottuvuusotsikot.

esimerkkilainaus	ulottuvuus
"Tässä pelissä [Kultainen sulkka] oli kans, olikse enkeleitä tai jotain niin sitku me, tai hän itse alko puhuun siitä, että onko enkeleitä oikeesti olemassa."	1. Lapsilähtöisyys
"Niin sen jälkeen [joulu-kirkon] lapset saattaa kysellä että mikä tää juttu on esimerkiks."	
"Niinku perustieto ettei sit ookaan ihan tietämätön siitä miksi joku ajattelee niinku tällä tavalla. Tai et mitä toi tekee jos kirkossa joku rukoilee, et on niinku ymmärrys myös siitä, että tämmösii mallei voi olla ja ne on yks tapa hiljentyä ja rauhoittuu ja must se on ihan ok, et se näkyy lapselle vaik meidän perheessä ei tehdäkään niin."	2. Oppia uskontoa ja oppia uskonnosta
"En sillä tavalla haluu sellasta niinku ihan vaan pelkästään yhteen uskontoon liittyvää kasvatusta."	
"Me kerrotaan että eri ihmiset uskoo eri tavalla. Äiti uskoo näin ja isä uskoo näin ja mummi uskoo näin ja tämmöstä. Että hän saa semmosen niinku terveellisen kuvan siitä että mikään ei oo silleen väärää tai oikeeta vaan saa sit itse päättää että miten uskoo."	3. Uskonnonvapaus
"Ihmisistä välittäminen ehkä ennen kaikkea että tuota kunnioittaminen ja näin että suvereenius, itsemäärääminen."	4. Yleisinhimmilliset arvot
"...että kaikki on tasa-arvoisia ja niinku näin."	

Ensimmäinen *lapsilähtöisyys*-ulottuvuus nostaa esille, että lapsi itse on uskontokasvatuksen aktiivinen ja aloitteellinen osapuoli. Kuten molemmat esimerkkilainaukset osoittavat, lapsi reagoi ja haluaa itse tarkentaa oppimisympäristönsä tarjoamia virikkeitä. Toisen ulottuvuuden nimitys *oppia uskonto ja oppia uskonnosta* on lainattu jo tässä artikkelissa aiemmin esitellystä Grimmitin ja Hullin erittelystä. Juuri tämän ulottuvuuden tavoitteet ovat niitä, jotka ovat lähellä myös suomalaisen yhteiskunnan uskontokasvatuksen tavoitteita. *Uskonnonvapaus*-ulottuvuus on nimenomaan lapsen lähipiiriä koskevaa erilaisuuden ja toistensa hyväksyvän kunnioittamisen tavoitteen mukaista. Neljäs ulottuvuus *yleisinhimilliset arvot* kattaa puolestaan yleisempiä yhteisen elämän periaatteita. Ihmisarvo ja -oikeudet nousevat haastatteluaineistossa keskeisiksi, mikä sopii hyvin yhteen jo kyselyaineistosta nousevien tulosten kanssa.

11.5 Tulosten pohdintaa

Tässä artikkelissa on hahmoteltu, millaisia piirteitä liittyy varhaiseen uskontokasvatukseen helsinkiläisissä kodeissa 2010-luvun lopulla. Tutkimusaineisto koostuu kahdesta materiaalista. Syksyllä 2018 koottiin kyselyaineisto, joka sisältää 153 vanhemman vastaukset sellaisista perheistä, joissa oli kyselyn kokoamisen aikaan kuusivuotias lapsi ja joille Helsingin seurakuntayhtymä oli 2010-luvun kuluessa lähettänyt uskontokasvatusta tukevaa materiaalia. Kyselyyn vastanneiden joukosta valittiin lisäksi kymmenen aikuista, joita haastateltiin vuoden 2018 lopussa tai 2019 alussa.

Uskonollisuudeltaan vastaajat muodostavat melko samankaltaisen joukon: iso osa vastaajista uskoo Jumalaan ja on seurakunnan jäseniä, mutta osallistuminen seurakunnan toiminnan muotoihin on vähäistä. Tämä vastaajajoukko suhtautuu kuitenkin myönteisesti seurakuntaan ja monet heistä käyvät kirkon tilaisuuksissa esimerkiksi vuotuisten juhlapyhien yhteydessä.

Tulosten perusteella perheissä, joissa toinen vanhempi – kyselyyn vastannut – ilmoittaa uskovansa Jumalaan, on huomattava osa niitä, jotka eivät opeta lapsilleen Jumalan olevan olemassa. Harvoissa perheissä myöskään rukoillaan. Aineisto ei anna mahdollisuutta tarkasti sanoa, minkälaista uskontokasvatus on niissä kodeissa, joissa vanhempien suhtautuminen (kristin)uskoon on lähtökohtaisesti kielteistä, seurakuntaan ei kuuluta tai ei uskota Jumalaan. Oletettavasti niissä uskonnonharjoitus tai jumalauskon opettaminen ei ole ainakaan yleisempää kuin Jumalaan uskovien vanhempien perheissä; tosin tulosten mukaan myös joissakin tällaisissa kodeissa rukoillaan ainakin joskus.

Sen sijaan seurakunnan toimintaan osallistuminen näyttää olevan yhteydessä siihen, että perheessä rukoillaan. Toisin sanoen omat uskomukset – usko Jumalaan – vaikuttaa olevan pikemminkin henkilökohtainen ja sisäinen asia, jolla ei välttämättä ole suoria yhteyksiä uskonnon näkymiseen perheen käytänteissä. Jos perheessä on

jotakin aktiivista uskontoon suuntautuvaa toimintaa, se näkyy perheen sisällä: koti tarjoaa silloin myös lapselle aktiivisemman oppimisympäristön uskontoon liittyviin seikkoihin.

Tutkimuksessa kysyttiin myös suurempaan uskontokasvatuksen antamisesta. Niin kyselyn kuin haastattelujen perusteella kävi ilmi, että vanhemmat ovat varovaisia ottamaan itse esille uskontoaiheisia kysymyksiä tai opettamaan niistä. Aineiston mukaan vanhemmat eivät kuitenkaan sinänsä arastele uskontoaiheisia kysymyksiä: uskosta ja siihen liittyvistä kysymyksistä ollaan hyvinkin valmiita keskustelemaan. Erityisesti haastatteluaineisto tarjosi lukuisia esimerkkejä siitä, kuinka lapsen aloitteesta oli käyty monenlaisia uskontoaiheisia keskusteluja.

Nämä tutkimuksen keskeiset tulokset selittyvät sillä, että vanhempien mielestä on tärkeää, että lapsi saa itse päättää, mihin uskoo. Ajatuskulku on sama, jolla aiemman tutkimuksen mukaan monissa perheissä perustellaan lapsen kastamatta jättämistä: halutaan lapsen saavan päättää kasteesta itsenäisesti. Tällainen näkökulma sopii hyvin yhteen lasten oikeuksien sopimuksenkin korostaman lapsen ajattelun- ja uskonnonvapauden kanssa.

Toisaalta tutkimustulokset osoittavat, että uskonto on esillä perheiden arjessa ja etenkin juhlapyhinä. Lapsi tekee havaintoja monenlaisten arkisten tilanteiden pohjalta ja pohtii ääneen kokemuksiaan. Lapsi kuulee ja näkee uskontoon liittyviä kertomuksia, symboleja ja rituaaleja. Lapsi ei luonnollisestikaan elä tyhjiössä; kodin ja lähipiirien käytänteet tarjoavat välttämättä oppimisympäristön, joka nykyisen niin sanottua kaikkiallista oppimista korostavan käsityksen mukaan tuottaa joka tapauksessa oppimistuloksia tai – toisin sanoen – sosiaalistaa johonkin.

Vanhemmat ovat tulosten mukaan valmiita lähtemään keskusteluun uskontoon liittyvistä aiheista, kun lapset jonkin virikkeen pohjalta asiasta kysyvät. Varsinkin yleisinhimillisiä arvoja he ovat valmiita välittämään vahvastikin, samoin vanhemmat pitävät tärkeänä, että lapsi oppii uskonnosta. Näihin painotuksiin, esimerkiksi uskonnonvapautta kunnioittavaan asenteeseen, voi tulkita hyvin sopivan myös sen, että kerrotaan lähipiiriin erilaisista tavoista uskoa. Tällainen dialoginen lapsilähtöisyys korostaa urbaanien kotien varhaisessa uskontokasvatuksessa myös sosiaalisia taitoja ja toinen toisensa kohtaamista.

Tähän tutkimukseen osallistuneet perheet olivat saaneet seurakunnalta tukea kasvatukseensa esimerkiksi iltamusiikkilevyn, satukirjan ja Helsingin kirkkoihin liittyvän lautapelin muodossa. Tutkimusaineiston mukaan ne tai vaikkapa joulukirkko ja Kauneimmat joululaulut -tilaisuus tarjoavat virikkeitä, joiden yhteydessä lapsi voi aloitteellisesti kysyä ja käydä keskustelua uskontoon liittyvistä asioista. Tämänäyttypiset materiaalit ja yhteinen toiminta voivat toimia aiemmin mainitun Sagbergin kuvaamina virikkeinä, joita tarjoamalla lapsen spirituaalista kehitystä voi tukea ja joiden avulla lapsi voi esittää ja pohtia elämän syviä kysymyksiä.

Tulokset osoittavat, että Helsingin seurakuntayhtymän perheille jakamat materiaalit ovat voineet tarjota virikkeitä keskusteluun uskontoon tai spiritualiteettiin liittyvistä kysymyksistä. Perheissä keskustellaan arvoista, mutta sen sijaan Jumalasta

tai Jeesuksesta keskustellaan vain vähän, monissa perheissä ei lainkaan. Jotta lapsi voisi oppia ilmaisemaan omaa spiritualiteettiaan tietyn uskonnon kielellä, hänen täytyy – muun muassa Yustin esityksen mukaan – kuulla uskonnon kieltä, esimerkiksi kertomuksia, rituaaleja ja musiikkia. Tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että perheissä luetaan Raamattua, lauletaan tai kuunnellaan hengellistä musiikkia sekä käydään jumalanpalveluksessa vain vähän. Toisaalta niissä perheissä, joissa osallistutaan seurakunnan toimintaan, myös rukoillaan enemmän. Mahdollisesti seurakunnan toimintaan osallistuminen tukee kotien uskontokasvatusta tarjoamalla esimerkkejä siitä, miten kodeissa voi lasten kanssa rukoilla. Jos seurakunnissa halutaan tukea lasten kristillistä kasvatusta myös kodin sisällä, olisi etsittävä niitä lapsen ja hänen perheensä elämänpiiriin ja arkirytmiin liittyviä toiminnan muotoja, joihin on helppoa ja luontevaa lähteä mukaan.

Perinteisesti tutkimuskirjallisuudessa on tarkasteltu sitä, millaisia traditionvälittäjiä vanhemmat ovat. Holmin esittämällä tavalla ihanteeksi on nähty varma traditionisiirtäjä, joka välittää uskonnollista traditiota monipuolisesti ja myönteisessä ilmapiirissä. Vaikuttaa siltä, että vanha tyypittely ei ole sellaisenaan sovellettavissa urbaanissa ympäristössä eläviin nykyvanhempiin. Tässä tutkimuksessa tuli esille, etteivät edes Jumalaan uskovat vanhemmat välttämättä keskustele lapsen kanssa Jumalasta tai rukoile heidän kanssaan. Silti keskusteluilmapiiri uskonnollisissa kysymyksissä voi olla myönteinen. Vaikuttaa siltä, etteivät monet vanhemmat koe tärkeäksi opettaa lapselle omia uskomuksiaan, vaan he haluavat antaa tilaa lapsen omille ajatuksille.

Vanhemmat eivät siis halua uskontokasvatuksen perustuvan vain yhdenlaiseen katsomukseen, mutta silti uskontoaiheisista asioista jutellaan helsinkiläisissä lapsiperheiden kodeissa, eikä voida sanoa, että vanhemmat erityisesti arastelisivat lapsen uskontoaiheisiin kysymyksiin vastaamista. Tämä tutkimustulos sopii hyvin yhteen sen kanssa, miten viimeaikaisessa tutkimuksessa on nähty uskontokasvatuksen muuttuneen perinteisestä traditionisiirrosta vuorovaikutteiseksi kasvatusprosessiksi. Tähän suuntaan käyvää tutkimusta ja tutkimusmenetelmiä olisi syytä edistää.

Kristinuskon ja kristillisen kasvatuksen asema yhteiskunnassa on muuttunut voimakkaasti viimeisten vuosikymmenien aikana. Tämän tutkimuksen perusteella kirkkoon kuuluvissa perheissä uskontokasvatus on muuttunut kristillisen tradition välittämisestä enemmän lapsilähtöiseksi uskonnollisista asioista ja arvoista keskusteluksi. Esimerkiksi virsiä tai Raamatun kertomuksia ei välttämättä enää opita sen enempää kotona kuin varhaiskasvatuksessa, mikä voi vaikuttaa kristillisen kulttuuriperinnön asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Mitä tämä muutos tarkoittaa suomalaisten uskonnollisuuden kannalta? Perinteisen uskonnollisuuden heikentymistä länsimaissa 2000-luvulla on selitetty juuri uskonnollisen sosialisaaion ohenemisella. Tällöin spiritualiteettia ei opita ilmaisemaan uskonnollisella kielellä, vaan löydetään ehkä toisenlaisia tapoja sanoittaa omia kokemuksia. Kuitenkaan lapsen kiinnostus ympäristöään kohtaan ja valmius kysyä suuria kysymyksiä ei ole muuttunut. Joitakin vastauksia lapsi tarvitsee kysymyksiinsä, ja jostakin niihin annetaan vastauksia.

Kirjallisuus

Aurén, Aija

2011 Iltalaulutuokiot lasten kotikasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen pro gradu -tutkielma: Helsingin yliopisto.

Boyatzis, Chris J. & Dollahite, David C. & Marks, Loren D.

2006 The family as a context for religious and spiritual development in children and youth. – The handbook of spiritual development in childhood and adolescence. Ed. by Peter Benson, Eugene Roehlkepartain, Pamela King & Linda Wagener. Thousand Oaks: SAGE Publications. 297–309.

Grimmitt, Michael

1981 When is 'commitment' a problem in religious education? – British Journal of Educational Studies 29/1, 42–53.

Halme, Lasse

2010 Uskonto ja yksilö. – Kokonaisvaltainen kasvatus: Lapsi ja uskonto. Toim. Arto Kallioniemi, Juha Luodeslampi & Martin Ubani. Helsinki: Lasten keskus. 54–68.

Hay, David & Nye, Rebecca

2006 The spirit of the child. London: Jessica Kingsley Publishers.

Hirsjärvi, Sirkka

1990 Kasvatustieteen käsitteistö. Helsinki: Otava.

Holm, Nils G.

2005 Kehityopsykologisia näkemyksiä uskontokasvatukseen. – Uskontokasvatus monikulttuurisessa maailmassa. Toim. Päivi Hilska, Arto Kallioniemi & Juha Luodeslampi. Helsinki: Kirjapaja. 125–138.

Hull, John M.

2001 The contribution of religious education to religious freedom: A global perspective. Papers presented to the United Nations conference on Religious Freedom, Madrid, November 2001. <https://www.iarf.net/REBooklet/Hull.htm> (viitattu 2.9.2020).

Hytönen, Maarit

2016 Kristillisen perinteen välittyminen. – Kimmo Ketola & Maarit Hytönen & Veli-Matti Salminen & Jussi Sohlberg & Leena Sorsa: Osallistuva luterilaisuus. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 110–145. <https://evl.fi/documents/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus+II+osa+Osallistuva+luterilaisuus+netti.pdf/3dcadd52-154c-8693-2eb7-0920fe6a99b5> (viitattu 11.11.2020).

Innanen, Tapani

- 2014 Laulaminen Kauneimmat joululaulut -tapahtumassa sukupolvia yhdistävinä emootioina. – Virsi ja laulu Suomessa: tekstit, kokemus ja kasvatus. Toim. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 277–310.

Juusela, Pauli

- 2019 Vauvoja kastetaan enemmän kuin kastetilastot kertovat – jos toinen vanhemmista ei kuulu kirkkoon, lapsi jää usein kastamatta. – Kirkko ja kaupunki 27.09.2019. <https://www.kirkkojakaupunki.fi/-/vauvoja-kastetaan-enemman-kuin-kastetilastot-kertovat-jos-toinen-vanhemmista-ei-kuulu-kirkkoon-lapsi-jaa-usein-kastamatta#99134b07> (viitattu 11.11.2020).

Kansanaho, Erkki

- 1988 Kirkko ja lapset. Suomen evankelis-luterilainen pyhäkouluyhdistys 1888–1988. Helsinki: Lasten Keskus.

Ketola, Kimmo

- 2016 Luterilainen usko nykyajan Suomessa. – Kimmo Ketola & Maarit Hytönen & Veli-Matti Salminen & Jussi Sohlberg & Leena Sorsa: Osallistuva luterilaisuus. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2012–2015: Tutkimus kirkosta ja suomalaisista. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 125. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 47–87. <https://evl.fi/documents/1327140/47692525/Kirkon+nelivuotiskertomus+II+osa+Osallistuva+luterilaisuus+netti.pdf/3dcadd52-154c-8693-2eb7-0920fe6a99b5> (viitattu 11.11.2020).

Kilpeläinen, Aino-Elina

- 2019 Kirkkotila ja kristillinen musiikkiperintö vauvamusiikkitoiminnassa. – Uskonnotutkija – Religionsforskaren 8/2. <https://journal.fi/uskonnotutkija/article/view/88534> (viitattu 11.11.2020).

Kumpulainen, Kristiina & Krokfors, Leena & Lipponen, Lasse & Tissari, Varpu & Hilppö, Jaakko & Rajala, Antti

- 2010 Oppimisen sillat: Kohti osallistavia oppimisympäristöjä. Helsinki: CICERO Learning, Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/15628/OppimisenSillat.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (viitattu 11.11.2020).

Kuusisto, Arniika

- 2011 Growing up in affiliation with a religious community: A case study of Seventh-day Adventist youth in Finland. Diss. Research on Religious and Spiritual Education, Vol. 3. Münster: Waxmann.

Laine, Noora

- 2014 Kauneimmat joululaulut -tapahtumaan kohdistuvat seurakuntalaisten laatuodotukset. – Virsi ja laulu Suomessa: tekstit, kokemus ja kasvatus. Toim. Tapani Innanen & Veli-Matti Salminen. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 120. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 248–276.

Lattu, Kanerva

- 2019 Perheen pienelle parasta. Pienelle parasta -materiaaleja käyttäneiden lapsiperheiden palaute. Kirkko Helsingissä -julkaisuja 5. Helsinki: Helsingin seurakuntayhtymä. https://www.helsinginseurakunnat.fi/material/attachments/JYq0QxA9x/pienelle_parasta_-_tutkimusraportti_2019_kanerva_lattu.pdf (viitattu 11.11.2020).

Latvala, Saara

- 2017 Vertaisvuorovaikutusta, kaverisuhteita ja piristystä lapsiperhearkeen: Tapaustutkimus Tapiolan seurakunnan perhekerhojen kehittymisestä ja toiminnan merkityksestä osallistuvien perheiden elämään. Uskonnonpedagogiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/228922/LatvalaSaaraProGradu.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (viitattu 11.11.2020).

Muhonen, Mervi & Tirri, Kirsi

- 2008 Mitä on kristillinen kasvatus? – Johdatus kristilliseen kasvatukseen. Toim. Jouko Porkka. Helsinki: Lasten Keskus. 63–82.

Niemelä, Kati & Koivula, Annika

- 2006 Uskonnollinen kasvatus sillanrakentajana. – Urbaani usko. Nuoret aikuiset, usko ja kirkko. Toim. Teija Mikkola, Kati Niemelä & Juha Petterson. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 96. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. 163–177.

Niikko, Anneli

- 2001 Esiopetuksen pitkä taival. Joensuu: Joensuu University Press.

Perinteet ja kummien saaminen tärkeimpiä syitä kastaa lapsi

- 2019 Perinteet ja kummien saaminen tärkeimpiä syitä kastaa lapsi. Raportti kastekyselystä 2019 / Kirkon tutkimuskeskus 13.3.2019. <https://evl.fi/documents/1327140/40900428/Kasteraportti/80c6a035-88ce-57df-58d0-d01334ab126c> (viitattu 11.11.2020).

Sagberg, Sturla

- 2017 Taking a children's rights perspective on children's spirituality. – International Journal of Children's Spirituality 22/1, 24–35.

Siljander, Pauli

- 2014 Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen: Peruskäsitteet ja pääsuuntauksset. Tampere: Vastapaino.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Syntyneet [verkkojulkaisu]. ISSN=1798-2391. 2017. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 11.11.2020]. Saantitapa: http://www.stat.fi/til/synt/2017/synt_2017_2018-04-27_tie_001_fi.html.

Takala-Luostarinen, Tarja

2012 Iltalaulutuokiot lasten kotikasvatuksessa. Uskonnonpedagogiikan pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Tamminen, Kalevi & Vermasvuori, Juha & Niemi, Hannele & Kontula, Lassi

1987 Johdatus uskontokasvatukseen. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tervo-Niemelä, Kati

2018 Tervetuloa seurakuntaan? Lasten, nuorten ja perheiden kasvuympäristön muutos ja kirkon kasvatus. – Kirkon kasvatus vuonna 2030. Kristillisen uskon välittymisen haasteita ja mahdollisuuksia. Kirkon tulevaisuusselonteko 2018. Toim. Jarmo Kokkonen. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 74. Kirkko ja toiminta. Kirkkohallitus: Helsinki. 10–23. https://issuu.com/kirkonkasvatus/docs/kirkon_tulevaisuusselonteko_2018_lo?e=11549239/65960028 (viitattu 11.11.2020).

Ubani, Martin

2010 Lapsen kokonaisvaltaisuus uskontokasvatuksessa. – Kokonaisvaltainen kasvatus: Lapsi ja uskonto. Toim. Arto Kallioniemi, Juha Luodeslampi & Martin Ubani. Helsinki: Lasten Keskus. 39–53.

Valtonen, Minna & Sutinen, Päivi

2016 Kirkon varhaiskasvatuksen ja perhetyön toimintakentät ja mahdollisuudet. – Varhaiskasvatus ja perhetoiminta seurakunnissa. Toim. Minna Valtonen & Päivi Sutinen. Diakonia-ammattikorkeakoulu: Helsinki. 15–20. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/116389/Diak_Tyoelama_978-952-493-270-7.pdf?sequence=1 (viitattu 11.11.2020).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet

2016 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 17. Helsinki: Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf (viitattu 11.11.2020).

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus

1989 YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus-turvaa-lasten-ihmisoikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/> (viitattu 11.11.2020).

Yust, Karen M.

2003 Toddler spiritual formation and the faith community. – International Journal of Children's Spirituality 8/2, 133–149.